

Та переконати селянина, для якого навіть 3-4 крб. для купівлі 1,5-2 пудів гасу на рік були великими грошми, було досить складно.

Бюро організовувало також екскурсії на електричні станції, цукроварні, гуральні, лісопилки, млини і навіть в села, де було здійснено електрифікацію.

Розвиток електричного освітлення сіл значною мірою стримувався недостатньою кількістю розподільчих мереж. Загальна чисельність господарств у селах, де були побудовані електростанції, складала 343,8 тис., з яких користувалися електроенергією лише 56 тис., тобто тільки 16%. За даними обстеження, яке було проведене в 1928 р. по 248 електростанціях (а всього було 287), встановлено, що загальна довжина мережі низької напруги від цих електростанцій складала 1665 км і до них було приєднано 27 тис. селянських дворів. Це складало в середньому 16 будинків на один кілометр, в той час як норми споживання електроенергії на один двір дозволяли підключити до електромережі до 40-45 дворів на один кілометр [5, 14].

Та навіть при такому нераціональному використанні потужностей електростанцій та електричних мереж варто відзначити їх явну недостатність. Навіть у населених пунктах, які користувалися електроенергією, виходячи з розрахунку підключення 40 дворів на кілометр лінії, потрібно було мати в 5 разів більшу довжину низьковольтних мереж та при середній потребі в 45 Вт/на двір, електростанції виробляли в 1,7 раза електроенергії більше, ніж потрібно було всіх житлових приміщень тільки електричним освітленням.

Були й позитивні моменти в електрифікації села. В багатьох селах для освітлення використовували парові млини, олійниці й навіть трактори, які взимку використовувалися як генератори. Акціонерне товариство "Електрика" надавало кредити на 1-4 роки в залежності від обсягу робіт. Це ж саме товариство постачало силові машини, електромашини, дріт і власними технічними силами проводило всі роботи [8, 45].

Електрифікація все ж таки повільно поширювалася по селах. В одному із сіл Черкаської округи у вітряку було встановлено динамо-машину. В Потонському районі на Кременчущині електрифікацію здійснював комітет взаємодопомоги на кошти, отримані від використання млинів [7, 5].

У селі Савинці, що на Харківщині, була силова машина і жителі замовили у товаристві "Електрика" в кредит динамо-машину, мідь. В селах Клебань Тульчинської округи і Москарів Київської округи для електрифікації використали водяну турбіну. В Кременчуцькій окрузі жителі села Федорівка поставили на своєму млині динамо-машину потужністю 6 кіловатт, а в селах Погреби й Рубльовка збиралися побудувати водяного млина і електрифікувати села [8, 45].

На Маріупольщині було електрифіковано 6 сіл, що викликало велику зацікавленість жителів сусідніх сіл, і в Люксембургському районі колоністи утворили "Товариство друзів електрифікації", в яке невдовзі вступило понад 900 пайщиків [7, 5].

А ось що писав один із дописувачів в газету "Радянське село": "В селі Червона Слобода на Черкащині почалася електрифікація. Адміністрація з млина придбала динамо-машину і вже проведено електрику по всіх громадських установах. Тепер пора й за селянські хати подумати" [9, 5].

В цілому ж по всіх селах України протяжність розподільних мереж ненабагато перевищувала 1% від необхідної, а встановлена потужність всіх сільських електростанцій змогла б покрити тільки 4-5% освітлювальної мережі.

Та все ж таки, незважаючи на певні успіхи в електрифікації села, рівні побутового споживання електроенергії селянами були дуже низькими: 1926/27 рр. – 5,81 млн. кВт/год., 1927/28 рр. – 6,25 млн. кВт/год., 1928/29 рр. – 11 млн. кВт/год., або в середньому біля 0,5 кВт/год. на людину в рік [5, 15]. Звичайно це був дуже низький показник.

Ми торкнулися лише теми освітлення житла, проте електрика була потрібна не лише для цього. Однак електрифікація сфер господарської діяльності селянина відбувалася ще повільнішими темпами. Ні про які електродвигуни в господарстві мова навіть не йшла – їх просто не було. І селянину доводилося покладатися лише на свої руки.

1. Марзеев А.Н. Жилище и санитарный быт сельского населения Украины. – Х., 1927.
2. Ермак А.П. Преобразование культурно-бытового уклада жизни украинского села (1926-1937 рр.) // Становление и развитие социалистического образа жизни в советской деревне. – Воронеж, 1982.
3. Рибак І.В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921-1992 рр. – Кам'янець-Подільський, Абетка, 2002.
4. Рибак І.В. Житло доколгоспного села: кількісні та якісні зміни // Український селянин: Зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 9.
5. Стесельбойм Ю.А. Развитие электрификации быта сельского населения Украинской ССР // Электрификация быта сельского населения (Тезисы докладов Всесоюзной научно-технической конференции). – К., 1968.
6. Урін А. Електропропаганда // Селянський будинок. – 1926. – №7-8.
7. Електрифікація села // Вісти ВУЦВК. – 1925. – 24 січня.
8. Урін А. Кінофікація і електрифікація // Селянський будинок. – 1926. – №2.
9. Мусієнко. Дописи з села // Радянське село. – 1925. – 4 січня.

А.П. Іржавська

ПОЛІТИКА НАЦИСТСЬКОГО ФІЗИЧНОГО ТЕРОРУ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ В 1941 – 1944 РОКАХ

Вступивши в ХХІ століття, людство мріє про достойне існування в майбутньому і переосмислює ті події, які довелося пережити в минулому. В уроках історії ми шукаємо відповіді на найважливіші, найбільш актуальні питання сьогодення. Пам'ять про події Другої світової війни живе в серцях людей і генетично передається від покоління до покоління. Дослідження даного періоду є актуальним, оскільки саме під час панування нацистського окупаційного режиму та боротьби проти фашизму стала особливо зрозумілою значимість загальнонаціональних, загально-демократичних та загальнолюдських цінностей, отже, саме тих принципів суспільного життя, які стають пріоритетними на сучасному етапі історичного розвитку людства.

Слід зазначити, що в наш час агресивна сутність фізичного терору не змінилась. Сьогодні, як і під час Другої світової та Великої Вітчизняної війн, терор з притаманними йому внутрішніми закономірностями є джерелом небезпеки. Повернення до подій минулого, критичний аналіз та розвінчання змісту, форм і методів підготовки та практичного застосування нацистського фізичного терору дають можливість глибше зрозуміти причини обезлюднення величезних територій та масового винищення слов'янських народів, а також застерегти людство від повторення подібної катастрофи. На даному етапі розвитку нашого суспільства немає проблеми більш гострішої та актуальнішої, аніж попередження та відвернення війни, оскільки сучасні засоби військового насилля не пощадають ні тих, проти кого вони будуть застосовані, ні тих, хто їх буде застосовувати.

Дана проблема дослідження посідає вагоме місце в історичній літературі і знайшла висвітлення в працях радянських, сучасних вітчизняних та зарубіжних дослідників. На особливу увагу заслуговує науковий доробок відомого українського історика М.В. Ковалю, наукові публікації та фундаментальні праці якого присвячені дослідженню трагічних сторінок історії України періоду Другої світової війни. Не менш цінними є наукові праці українських вчених-істориків О.Є. Лисенка, В.В. Стецкевича, В.Ю. Короля, Т.В. Вронської, О.Г. Перехреста, М.Г. Дубик, Г.М. Голиша, які внесли вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки в цілому і, зокрема, у дослідження маловідомих сторінок історії України періоду німецько-фашистської окупації в роки Великої Вітчизняної війни.

Об'єктом дослідження є населення окупованих нацистами територій України під час Другої світової та Великої Вітчизняної війн. Предметом – фізичний терор, спрямований проти українського населення. Метою дослідження є визначення суті політики фізичного терору та характеристика його практичного застосування щодо населення окупованих територій України. До завдань наукової розвідки відносяться висвітлення форм і методів підготовки та практичного застосування фізичного терору, спрямованого на знищення та залякування українського населення.

Особливим об'єктом нацистського фізичного терору в роки війни та окупації стали слов'янські народи, про що свідчать окремі положення генерального плану "Ост", який готувався ще напередодні війни, а також подальші реалії війни. Так, в середині ХХ століття фашистська навала поставила питання про етнічне та фізичне існування слов'янських народів, особливо представників їх східної гілки, до якої належать і українці.

Німецько-фашистська окупація України тривала протягом трьох років і за цей період принесла її населенню незліченні людські втрати, величезні бідуючі і страждання, негативно позначилася на розвитку національних культур та морально-психологічному стані. Найдієвішим методом винищення населення України нацисти вважали фізичний терор. Слово "терор" прийшло із латинської мови (terror – страх, жах) – політика залякування, насильства, розправа з політичними противниками [1, 822]. Американські вчені В. Маллісон та С. Маллісон дають загальне поняття: "Терор – це

систематичне використання крайнього насилля і погрози насиллям для досягнення публічних або політичних цілей" [2, 21].

Практика нацистського фізичного терору базувалась на відповідній ідеології. В нацистській Німеччині вперше було теоретично обґрунтовано право на державний і недержавний терор як різновиди фізичного терору. Слід зазначити, що державний терор в свою чергу поділяється на судовий і позасудовий. Судовий терор виявляється головним чином у кримінальному переслідуванні політичних противників і масштабах застосування до них смертної кари, що й відбувалося з опонентами нацистського режиму у Німеччині напередодні та під час Другої світової війни.

В роки окупації захоплених українських земель нацистський фізичний терор не мав потреби в підтримці судовим терором, оскільки йому цілком достатньо було тандему з військовим терором. Поняття "терор" уособлює собою акції масового фізичного, психологічного та ідеологічного насильства, що здійснюється суспільно-політичними структурами, які володіють необмеженою владою над соціальним контингентом, котрий знаходиться в полі їх діяльності. Для нацистського терору проти українського населення характерною рисою виступає саме масовість насильства, тобто попадання під його діяння безмежно великої кількості осіб з реальною можливістю поширення цього діяння на ще невизначено велику кількість осіб. Оскільки терор здійснювався суб'єктами з необмеженою владою, тобто німецько-фашистськими окупантами, то ніхто і ніщо не в змозі було зупинити терор над контрольованим ними соціальним контингентом (українським населенням), крім самих суб'єктів терору (нацистів). З огляду на це нацистський фізичний терор був безликий і неперебірливий, він підминав не тільки політичних противників режиму, але й такою ж мірою величезну масу мирного населення, прагнучи в такий спосіб досягти покори з боку всієї маси соціального контингенту.

Нацистська політика фізичного терору на території України мала свої особливості. По-перше, мова йшла про ліквідацію державності та фізичне знищення десятків мільйонів мирного населення. По-друге, злочини щодо українського населення набували міжнародно-правового характеру на відміну від терору по відношенню до громадян Німеччини. По-третє, фізичний терор проти населення України здійснювався не тільки нацистськими каральними органами (СС, гестапо, СД, поліцією і т.п.), а й військами німецької армії. По-четверте, вражає жорстока різноманітність форм і методів, як от: вбивство шляхом непосильної праці, голоду, ліквідації невиліковно хворих людей, як дорослих, так і дітей, обмеження народжуваності, знищення мирного населення та військовополонених в концентраційних таборах, розповсюдження епідемій, спалення цілих сіл разом із їхніми мешканцями та інші. Одним із найпоширеніших методів фізичного терору, який потребує окремого, глибшого вивчення, була система взяття заручників та їх знищення у відповідь на дії партизанських загонів (цей метод з найбільшим розмахом практикувався на території Білорусі та України).

Для того, щоб німецькі колоністи змогли захопити слов'янські простори і оселитися на них згідно програми "життєвого простору", потрібно було перш за все звільнити ці території від корінного населення, яке було досить багаточисельним. Для цього було недостатньо окупувати територію і встановити на ній "новий порядок", і тому застосовувалися спеціальні форми і методи тотального фізичного терору щодо населення окупованих територій, за допомогою яких можна було знищити не десять і не двадцять осіб, а мільйони і до того ж за досить короткий термін.

В результаті німецько-фашистського нападу на Україну і наступної її окупації український народ опинився під загрозою прямого фізичного знищення. Масові розстріли, криваві розправи над мирними жителями, спалення сіл, руйнування міст були основними методами політики і практики фізичного терору щодо українців. "Новий порядок", який вводили гітлерівці на окупованій Україні, був ретельно продуманий заздалегідь системою заходів. З моменту окупації українських територій було видано низку розпоряджень та вказівок про те, як потрібно поводитись завойовникам із завойованим населенням. Так, в одному із наказів Коростишівського гебіткомісара від 10 квітня 1943 р. наголошується: "З метою підвищення пильності попереджу всіх своїх співробітників, що вони повинні вести себе таким чином, щоб населення почувало тверду руку німців, хто з нас цієї твердості створити не може, той не підходить для окупації Сходу. Хто вірить, що з населенням можна поводитись по-хорошому, того вважаю негідним і незнаючим психології українців... Діяти треба так, щоб ми ніколи не були винні в переслідуванні народу. Треба володіти цим мистецтвом" [3, 2].

Окупаційний режим на захоплених радянських територіях здійснювався гестапо, військами СС, Службою безпеки (СД) та військами вермахту. Діяла також допоміжна адміністрація з числа місцевих жителів (бургомістри, старости, поліція). Необхідність керування окупованими територіями України вимагала великого і розгалуженого адміністративного апарату, створити який без участі місцевого населення було важко. І в нацистів знаходилися помічники – колабораціоністи. Колабораціонізм – це співробітництво громадян окупованої держави з окупаційною адміністрацією. Більшість з них складала ті, хто став жертвою репресивної системи, бажав помститися радянській владі. Вони йшли в окупаційні органи, поліцію, каральні підрозділи. Саме зрадники допомогли заарештувати й знищити підпілля в Києві, Одесі, Ворошиловграді (Луганську) та інших окупованих містах Радянського Союзу, допомагали знайти комуністів, радянських активістів, євреїв, прирікаючи їх на знищення. Іноді колабораціоністи безпосередньо брали участь в "акціях знищення".

У численних наказах, оголошених та розпорядженнях комендантів окупованих українських міст і сіл наголошували на застосуванні найсуворіших покарань за найменшу непокору з боку місцевого населення. Із розпорядження від 29 квітня 1943 р. Ярунського гебіткомісара старостам сіл про покарання населення за непокірність під час роботи давалася вказівка: "Розіслати по всіх селах та попередити всіх людей, що за неслухання старости,

голови громадського господарства та бригадирів, за невихід на роботу та погане ставлення до роботи, кожний поліцей має право при першому випадку винного виб'єти на місці нагайкою. В разі той же не підкориться другий раз, то потрібно повідомити мені прізвище і я дозволю його повісити" [4, 12]. Про експлуатацію українців та жорстокі покарання в разі непослуху свідчить також директивна вказівка райхскомісаріату України від 1943 р. про встановлення пильного нагляду за місцевою робочою силою: "Рекомендується непокірних або лінивих після двох попереджень піддати тілесному покаранню силами української міліції, або нашими силами, але без свідків. Після цього таких робочих відправляти за допомогою служби безпеки в трудові табори... Міри по відношенню до українців не повинні носити характеру лояльності" [5, 14]. Німецькою окупаційною владою було видано низку наказів, "які встановлювали правила вільного пересування по місту чи селу з 6 до 20 годин і дозвіл користуватися освітленням – до 22 годин... За невиконання цих правил – розстріл або штраф – 1000 крб." [6, 7].

З моменту вторгнення німецьких військ на Україну почалося впровадження у практику політики фізичного терору по відношенню до мирного населення. Покарання чи смертна кара передбачалася за будь-яку провину, непослух чи акти саботажу: за пошкодження населенням плакатів, листівок чи вітрин магазинів; за носіння елементів форми російсько-радянської армії; за розповсюдження чуток про відступ німецької армії; за пошкодження телефонного кабеля; за ухиляння від трудової повинності; за несвоєчасну здачу молока. Про злочини нацистів на окупованій території України свідчать численні акти та інформації по встановленню та розкриттю злочинів німецько-фашистських загарбників. Так, в с. Ново-Миколаївка Петровського р-ну Кіровоградської області "німецько-фашистські окупанти спалили і частково зруйнували 20 будинків із 68, які існували до окупації; знищили весь сільськогосподарський інвентар; виганяли мешканців із хат в льохи – виселення проводилося у винятково звірячій формі. Так, наприклад, у колгоспниці Пузанової Марфи Тихонівни чотирьох дітей викинули на вулицю, як цуценят. Жінки села Ново-Миколаївки змушені були переховуватись від солдат та офіцерів, які намагалися вчинити над ними насильство" [7, 41].

З перших днів окупації того чи іншого населеного пункту України нацисти грабували місцеве населення, забираючи все цінне та продукти, а також обкладаючи населення непосильними податками. Так, наприклад, в газеті "Радянська Україна" від 10 січня 1943 р. повідомлялось: "За несплату податків людей розстрілювали, їхні житла спалювали. Так фашисти поступили в селі Орловка Ямпольського району Сумської області. 19 березня 1942 р. в село прибув загін гітлерівців і вчинив тут криваву розправу. Все майно населення, навіть посуд, було пограбовано. 116 осіб було розстріляно..." [8, 2]. Німецько-фашистські загарбники грабували у мирного населення хліб, масло, борошно, картоплю, курей, гусей, домашню худобу; забирали теплий одяг, білизну, подушки, перини, взуття; руйнували хати та колгоспні будівлі, конюшні, ферми, зривали поли,

використовуючи дерево на облаштування окопів та бліндажів [9, 14].

Проводячи політику фізичного терору, нацисти знищували невиліковно хворих та розумово відсталих людей, які перебували у лікарнях. Хворих вивозили до лісових масивів, які знаходилися неподалік, і там розстрілювали або ж відправляли в спеціально пристосованих для цієї мети автомашин, де їх отруювали газом. Досліджуючи документи та довідки нацистського режиму на тимчасово окупованих територіях України, ми переконуємося у страхітливій політиці винищення вищезгаданого контингенту населення: "2.07.1942 р. німецька влада наказала отруїти всіх хворих, які знаходилися на лікуванні в міській психіатричній лікарні м. Полтава" [10, 3].

З метою залякування українського населення та придушення у нього будь-якої думки про опір, окупанти розгорнули масовий терор, спрямований проти членів компартії та активних політичних діячів. Значну допомогу гестапо надавали місцеві новопризначені старости та поліцаї, які передали нацистам списки комуністів і матеріали, які стосувалися їх діяльності. Протягом перших тижнів окупації українських територій відбувалися масові арешти комуністів, активістів, представників місцевих органів. Багатьох із них гітлерівці закатували на допитах, інших – відправили у концтабори, розташовані на території України, Східної Європи та Німеччини. "Велася систематична боротьба з комуністами, комсомольцями і радянськими активістами – їх виявляли шляхом різного роду провокаційних прийомів: заповнення спеціальних анкет під час обміну радянських паспортів, під час реєстрації призовного контингенту і т.п. В грудні 1941 р. в м. Полтаві за наказом німецького польового командира було проведено реєстрацію чоловічого населення від 16 до 55 років, нібито для обліку призовного контингенту, після заповнення анкет виявили комуністів і розстріляли" [11, 4-5].

Були випадки, коли агенти гестапо заради забави стріляли на вулицях у випадкових перехожих. Арешти і ув'язнення без суду і слідства стали загальним явищем. Про злочинне та нелюдське поводження з мирним населенням окупованої України свідчить німецький військовополонений ефрейтор Є. Гефнер: "Коли ми 22 червня 1941 р. вийшли в похід з Суміцева (Польща) на Київ, я на шляху пережив і побачив жахливі речі... В центрах міст були відкриті будинки терпимості, де солдати та офіцери творили позорні справи. На вулицях міст і населених пунктів я бачив трупи багатьох людей з громадянського населення, зокрема і селян, вбитих нашими військовими частинами" [12, 29]. В офіційних звітах радянської розвідки також містилися дані про те, що на окупованих територіях існували будинки терпимості, в яких 14–16-річні дівчата продавали себе солдатам за шматок хліба, щоб хоча б якось прохарчуватися в умовах насадження штучного голоду нацистським режимом. Так, наприклад, у м. Харкові з вересня 1942 р. німецькою окупаційною владою офіційно було відкрито 7 будинків терпимості [13, 65].

В результаті введеної системи заручників на окупованих українських територіях, відбувалися арешти мирних громадян, більшість з яких були страчені за акти саботажу, до яких вони не мали

ніякого відношення. Так, у попередженні німецького головнокомандуючого збройними силами на Україні від 14 жовтня 1941 р. про те, що винні в псуванні засобів зв'язку будуть покарані смертю зазначається: "Хто навмисно або й через неувважність руйнує засоби зв'язку в країні, наприклад: дріт, кабель або іншу апаратуру... буде обвинувачений в саботажі і каратиметься смертю... В разі злочинця не буде знайдено, відповідатиме населення місцевості, в районі якої попсовано засоби зв'язку" [14, 3]. Це були не просто попередження і погрози, на практиці розстріли ні в чому не винних заручників були звичним для есесівців явищем. Так, 9 січня 1942 р. в м. Бердичеві Житомирської області у відповідь на перерізаний телефонний військовий кабель було взято і розстріляно 10 заручників [15, 4].

Система взяття і знищення заручників вводилася окупантами в усі галузі суспільного життя. Так, керівникам підприємств було оголошено, що вони будуть страчені у тому випадку, якщо їхні робітники будуть страйкувати. Вчителі також повинні були нести повну відповідальність за "лояльну поведінку" своїх учнів. Вбивство заручників було одним із тих засобів, які застосовувалися військовими органами та імперським урядом в небачених масштабах для масового знищення українського населення.

Тисячі мирних громадян були страчені за партизанські диверсії, до яких вони не мали ніякого відношення. Так, в с. Козари Носівського району Чернігівської області за дії партизан 11 березня 1943 р., близько 6 годин ранку, коли мешканці ще спали, нацисти оточили село і влаштували звірячу розправу над жінками, дітьми та старими. Вривалися до будинку, розстрілювали з автомата всю сім'ю, підпалювали хату і переходили до іншої хати. В льоху кидали гранати, внаслідок чого ще довго було чути нелюдські крики по всьому селу [16, 262]. Про випадки знищення мирних громадян, яких підозрювали у зв'язках з партизанами, ми дізнаємося зі звітів з'єднань партизанських загонів. Так, у с. Хлівки Домбровського району Рівненської області німці відрубали руки 66-річному чоловікові за те, що він не зізнався, де його сини-партизани. Звинувачуючи у зв'язках з партизанами, німці спалили хату, жінку і двох дітей мешканця цього ж села. За допомогу партизанам в липні 1943 р. німці вщент спалили с. Хлівці і с. Біле Висоцького району Рівненської області. [17, 5]. Такі каральні акції проводилися в усіх областях України, де активно діяли партизанські з'єднання, проводячи диверсії в тилу ворога.

Для залякування населення фашистська окупаційна влада використовувала також метод масових репресій у відповідь на вбивство німецького солдата або офіцера на вулицях окупованих міст. Обставини вбивств, як правило, не з'ясовувалися, проте гітлерівці негайно застосували по відношенню до мирних громадян жорстокі заходи: заарештовували і відсилали до концентраційних таборів і в'язниць кілька сотень ні в чому не винних людей, де вони зазнавали жорстоких катувань.

Специфічною формою фізичного терору по відношенню до українського населення стало насадження штучного голоду, який підривав життєві сили народу. Голод наступав в результаті вивезення до Німеччини майже всієї сільськогосподарської

продукції та домашніх тварин, а також внаслідок обезземелення селян та величезної дорожнечі продуктів у магазинах. Цей метод фізичного терору був дуже вигідним для нацистської кліки. Адаже нібито і складу злочину немає, і в той же час гинули тисячі людей. За даними радянської розвідки про стан в окупованій противником Харківській області повідомлялось: "Величезні масштаби смертності в Харкові від голоду. Особливо багато вмирає жінок і дітей, які позбавлені можливості піти в села за продуктами... В місті поширилися крадіжки, якими, як правило, займаються підлітки: крадуть продукти, причому часто обкрадають німецьких солдат, які виносять на базар для спекуляції товари і продукти. Підлітків, яких німці ловлять на гарячому, роздягають догола і вішають на місці (Благовісний базар) [18, 65]. Внаслідок організованого нацистами штучного голоду з метою зменшення чисельності українського населення, під час окупації були зафіксовані випадки людодіства: "Влітку 1942 р. в м. Харкові на Конній площі на базарі німці повісили чоловіка, який продавав печінку та легені, вирізані у померлих від голоду людей" [19, 65].

Таким чином, вищезазначені форми і методи нацистського фізичного терору проти українського населення дають підстави стверджувати, що усі вони були спрямовані на досягнення найголовнішої мети нацистів – знищення максимальної кількості населення окупованих територій України з метою обезлюднення величезних слов'янських територій. Залякування, звірства, організований голод, поширення епідемій, вбивство невиліковно хворих, система заручників, непосильна праця – все це становило цілу систему заходів щодо знищення та перетворення на рабів німецької імперії українців як представників "нижчих рас".

1. *Словник іншомовних слів / Відповід. редактор О. С. Мельничук. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1985. – 966 с.*
2. *Ляхов Е. Г. Политика терроризма – политика насилия и агрессии. – М.: Международные отношения, 1987. – 184 с.*
3. *Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 262.*
4. *ЦДАВОВУ. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 262.*
5. *ЦДАВОВУ. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 262.*
6. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 688.*
7. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 599.*
8. *ЦДАВОВУ. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 244.*
9. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 599.*
10. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 688.*
11. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 688.*
12. *ЦДАВОВУ. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 262.*
13. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 124.*
14. *ЦДАВОВУ. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 262.*
15. *ЦДАВОВУ. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 262.*
16. *ЦДАВОВУ. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 323.*
17. *ЦДАВОВУ. – Ф. 4620. – Оп. 3. – Спр. 244.*
18. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 124.*
19. *ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 124.*

О.С. Каденюк

СОЦІАЛЬНО ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку України важливого значення набуває фінансування аграрного сектора. Розглядаються різноманітні пропозиції, щодо шляхів надходження необхідних коштів і використання їх в сільськогосподарському виробництві. При цьому особливим джерелом, яке сприятиме виходу сільського господарства з кризи вважається кредитування з державного бюджету.

Актуальність дослідження зазначеної проблеми зумовлена не тільки науково-пізнавальними міркуваннями, а й можливістю використання історичного досвіду кредитування набутого в 20-х рр. ХХ ст. в сучасних умовах.

Попри всю значущість цієї проблеми, вона досі залишається мало вивченою, чим ще раз підтверджується її актуальність.

З огляду на цю обставину ставимо собі за мету простежити основні соціально-економічні аспекти кредитування сільського господарства України у 20-х рр. ХХ ст.

Об'єкт дослідження – соціально-економічний розвиток сільського господарства України у 20-х рр. ХХ ст. Предмет дослідження – кредитування аграрного сектору в першій половині ХХ ст.

Запровадження кредитів в аграрному секторі було зумовлено наступними факторами. По-перше, в роки першої світової війни, та національно-демократичних революцій сільське господарство прийшло до занепаду. Різко скоротились посівні площі, поголів'я худоби, погіршилась технологія обробки ґрунту, знизилась врожайність, зменшилась товарність сільськогосподарського виробництва, а саме господарства більшість яких перетворилась в натурально-споживчі. Тому власними зусиллями вони не могли самотужки вийти з кризового стану. Так, посівні площі в 1922 р. у порівнянні з 1913 р. скоротились на 67%, кількість коней стала меншою на 79%, ВРХ на 100% [1, 6 – 7]. По-друге, сільськогосподарські підприємства та селянські господарства не мали первинного капіталу, матеріального та технічного забезпечення. Тільки з 1922 року почалось відновлення сільського господарства, яке в 1927 р. по ряду показників досягло довоєнного рівня, зокрема сільськогосподарське виробництво зосереджено було на весну 1927 р. в руках індивідуальних господарств, кількість їх становила 5110,6 тис., з населенням в 24875,5 тис. чол. [2, 139].

До 1924 року сільськогосподарський кредит надавався в основному біднішим верствами населення. 22 серпня 1922 р. РНК УРСР прийняла декрет про пільгове кредитування незаможників [3, 64]. Згідно цього декрету були розроблені принципи державного кредитування різних категорій селянських господарств. Зокрема, зазначалось, що першочерговому кредитуванню підлягають ті галузі сільського господарства, розвиток яких сприятиме